

»Iloinen metsä»

Pieniä huomioita *iloinen* -sanan käytöstä

Siinä todennäköisesti v:n 1600 vaiheilta peräisin olevassa raamatunsuomenkoskatkelmassa, jonka Toini Melander ja Aarni Penttilä julkaisivat Viritäjässä 1936 ss. 456—469, on seuraava virke (1 Moos. 13: 18):

Nin Abram yles otti henen pauluns, ia meni ia asuj sen iloisen metzen tyge Mamre, ioca ombi Hebros.

Toini Melander on epäillyt, että sanassa »iloisen» piilisi kirjoitusvirhe: »Todennäköistä on, että löydetty käsikirjoitus ei ole itse suomentajan tekemä, vaan puhtaaksikirjoittajan työtä. Tähän viittaavat sellaiset kirjoitusvirheet kuin: »kynnenennen» (VIII: 6) ja mahdollisesti myös: »iloisen metzen» pro »alaisen» (XIII: 18)» (Suomen Kirkkohist. Seuran vuosikirja XIX—XX s. 74 alav.). En tiedä, mitä syytä Melanderilla on ollut ajatella, että olisi tarkoitettu sanaa »alaisen». Tällaisen kirjoitusvirheen oletus tuntuu jo sinänsä varsin epätodennäköiseltä. Vertailu niihin vieraskielisiin Raamatuihin, joihin suomenkos lähinnä saattaa perustua, ei tue Melanderin oletusta: Kustaa Vaasan Raam. 1541: boodde widh then lunden Mamre; Lutherin Raam. 1545: wonet im Hayn Mamre; Vulgata: habitavit juxta convallem Mambre. V:n 1642 suomalaisessa Raamatussa on sanat »Mamren lakeudella» ja nykyisessä suomenkoskossamme »Mamren tammistoon».

Jo vilkaisu Lönnrotin sanakirjaan oikeuttaa jättämään kirjoitusvirheen mahdollisuuden kokonaan pois laskuista. Lönnrot mainitsee näet s.v. *Iloinen* mm. seuraavan esimerkin: »i. [= iloinen] *asia, juhla, metsä* glad, nöjsam l. treflig sak o.s.v.» Tämäkin kohta jättää kuitenkin »iloinen metsä» -ilmauksen merkityksen hieman hämäräksi. Heleniuksen, Renvallin, Gananderin, Jusleniuksen ja Schroderuksen sanakirjat eivät tuo asiaan lisävalaisua, mutta sen sijaan Henrik Florinuksen »Yxi Lyhykäinen Sana-Kirja» (1695) sisältää seuraavan mielenkiintoisen sana-artikkelin: »Nemus, oris. Lustskog. Der Lustwald. Iloinen Metzä» (ss. 144—145). Tämän tiedon ja yllä suoritettun eri raamatuntekstien vertailun perusteella voidaan päätellä, että »iloinen metsä» on merkinnyt 'puistoa', 'huvipuistoa' tai 'lehtoa'. Sittenkin »iloinen metsä» tiivistyi »ilometsäksi», jonka Lönnrot myös mainitsee selittäen sen sanoilla »park, lustpark (huvimetsä), skogspark, trädgård» (vrt. Hakulinen, SKRK II s. 129 alav. 3).

Voitaisiin ehkä ajatella, että »iloinen metsä» olisi saanut tällaisen merkityksen *iloinen* -sanan tavallisen merkityksen pohjalta, jolloin se olisi tarkoittanut 'metsää, jossa iloitaan' tjs. Todennäköisempää kuitenkin on, että

iloinen tässä on tarkoittanut 'iloiselta näyttävää' tai ehkä suorastaan 'kaunista'. Tähän viittaa »iloinen metsä»-ilmauksen käyttö saks. *Hain* ja ruots. *lund*-sanojen vastineena ja lisäksi se seikka, että on muitakin tietoja mainitunlaisesta *iloinen*-sanankäytöstä, kuten seuraavassa koetan osoittaa.

Sorolaisen Postillassa on pari kohtaa, joissa *iloinen*-sanalla on ilmeisesti nykykielestä poikkeava merkitys:

Ia tämä Olio mäki, ionga P. Matthaeus täsä nimittä, on ollut yxi suloinen ia iloinen mäki, iosa casvoi Olio pwt, Palmut ia Fijcunapwt (I s. 7).

Tämä Caupungi [Nain] on ollut vähäinen, mutta cuitengin yhdesä iloisesa paicasa Isascharin Sucucunnasa (II s. 440).

Florinuksen sanakirjassa on sana-artikkeli, joka luo valoa näihinkin kohtiin: »*Tempe*, pl. indecl. Lustig Ort. Ein lustiger Ort. Iloinen paicka» (ss. 134—135). Tässä mainitut vieraskieliset ilmaukset kaivannevat hieman selitystä. *Tempe* on, kuten tunnettua, kauneudestaan kuuluisa laakso Thessaliassa, ja sanaa käytetään latinassa yleensäkin 'laaksoa' merkitsemässä. Sannalla *lustig* on Svenska Akademiens ordbokin mukaan ruotsissa mm. seuraava (vanhentunut) merkitys: »som väcker välbehag l. (djup) tillfredsställelse, ljuvlig, härlig; behaglig, angenäm; kostlig; vacker». Saksassa käytetään samaa sanaa Heynen Deutsches Wörterbuchin mukaan mm. (etupäässä vanhassa kielessä) »von dem was lieblich ins Auge fällt: ein lustigez lant» jne. Florinuksen mainitsemassa konneksiossa on ilmeisesti kysymys juuri tällaisesta käytöstä, joka sekä ruotsissa että saksassa tunnetaan vanhassa kielessä. Näiden tietojen perusteella voidaan päätellä, että *iloinen*-sanalla on mainituissa Postillan kohdissa merkitys 'kaunis' tai ainakin sitä hyvin lähellä oleva merkitys. Tätä käsitystä tukee sekin, että v. 1851 Norrköpingissä painetussa ruotsalaisessa Raamatussa on rekisterissä (s. CLXXVI) käytetty sanontaa »Nain, skön och lustig ort», joka välillisesti pohjautunee samaan lähteeseen kuin yllä mainittu Sorolaisen esittämä Nainin kaupunkia koskeva tieto.

Tällainen *iloinen*-sanankäyttö on vanhassa kirjakielessä sängen harvinaista; omissa muistiinpanoissani on siitä vain mainitut kolme esimerkkiä. Lisäksi on otettava lukuun sekin mahdollisuus, että Sorolaisen Postillasta mainitsemani esimerkit kuvastaisivat mahdollisen lähdeteoksen kielen vaikutusta. Alussa mainitussa »iloinen metsä»-tapauksessa ei tällaista mahdollisuutta kuitenkaan näytä olevan, eikä tällainen oletus muutenkaan ole välttämätön, sillä on muutamia tietoja samanlaisesta *iloinen*-sanankäytöstä murteissakin. Niinpä Juvalta on seuraava Arvo T. Inkilän muistiinpano: [mökki on] *nii ilosela mäelä, ei siinä halla tule^k kuuna päevänä*¹ (vrt.

¹ Kaikki murre-esimerkit ovat Sanakirjasäätiön kokoelmista. Transskriptiota on yksinkertaistettu ja tasoitettu.

Sorolaisen sanontaan »*xyi suloinen ia iloinen mäki*»). Parikkalasta on seuraava merkintä: *ilo^oha tää tupa nyt onki* [kun on laitettu uuteen kuntoon — puhdistettu, paperoitu, maalattu] (V. Pajari). Vähstäkyröstä on esimerkki, jossa *iloinen*-sanana merkitykseksi on ilmoitettu 'kaunis', mutta tällainen käyttö kuitenkin leimattu harvinaiseksi: *sen saretryäpyn jälkhen on ollu oikeen iloisia* (kauniita) *ilmoja* (Aino Hänninen). Muita yhtä selviä esimerkkejä en ole tavannut, joten tällainen käyttö lienee murteissa yleensäkin melko harvinaista. Seuraavanlainen metaforinen käyttö on jo yleisempää: [Liedessä paloi pystyvalkea joulunpyhinä kaikki puhteet;] *siin ol' aina niin iloil loisto* (Hollola); *mitä helü tuäl olle ku nii ilöse valkkia ovä* (Mynämäki); *Ompa sul ilonen klännink!* [= onpa sinulla heleävärinen leninki l. puku] (Halikko). Nämä ovat jo lähempänä sanan normaalia merkitystä, ja tällainen käyttö lienee yleiskielessäkin mahdollista.

Arvosteltaessa niitä vanhan kirjakielen ja murteiden tapauksia, joissa *iloinen* näyttää merkitsevän 'kaunista', on otettava huomioon se jo edellä todettu seikka, että tällaiset tapaukset näyttävät olevan varsin harvinaisia. Tämä viittaa siihen, että kyseessä voi olla verraten myöhäinen, ehkä osaksi tilapäisluontoinenkin kehitys, joka on semologisesti hyvin luonnollinen: *iloinen* > *iloisen* näköinen: heleä, kirkas, valoisa jne. > *kaunis*. Mainitut tapaukset eivät siis olisi suoranaudessa yhteydessä sen seikan kanssa, että vir. *ilus* (samoin kuin vatj. *ilozä* ja liiv. *ilus*) merkitsee 'kaunista', vaan perustuisivat suomessa itsenäisesti tapahtuneeseen kehitykseen. On toisaalta huomattava, että sana *ilu* tunnetaan virossa myös suomen mukaisessa merkityksessä 'Freude, Lust, Sinnelust, Freudengeräusch, Jubel' (Wiedemann, Eesti-Saksa Sõnaraamat; ks. myös Saareste, Leksikaalseist vahekordadest eesti murretes s. 256).

Täydellisyyden vuoksi mainittakoon vielä, että myös vir. *ilus*-sanana äänteellinen vastine *iloisa* esiintyy suomen murteissa toisinaan merkityksessä 'kaunis'. Esimerkkejä on itämurteista: *Talo o ilošalla paekalla* (Juva); *väikka se [mökki] ol' korven keskellä, se ol' iloisa päikka täüvvelleen. se oh hüvin iloisa külä* (Kiihtelysvaara; sanastaja, R. E. Nirvi, merkinnyt selitykseksi, että tässä *iloisa* = *kaunis*).

OSMO IKOLA

»Iloinen metsä»

Petites remarques sur l'emploi du mot *iloinen*

Dans le finnois littéraire moderne, *iloinen* veut dire 'gai, joyeux', tandis que dans l'ancienne langue littéraire, il a dans cer-

tains cas un sens différent. Dans une traduction fragmentaire de la Bible, d'environ 1600, se rencontre l'expression *iloinen metsä*.

L'auteur signale qu'il s'agit d'un 'parc', d'un 'bosquet' ou d'un 'bocage' (*metsä* = 'forêt'). Dans un tel contexte, *iloinen* semble avoir signifié autrefois 'beau'. Dans le sermonnaire de Sorolainen (1621—1625), ce sens (ou un sens très rapproché) apparaît deux fois, et il se rencontre, bien que rarement, même dans les parlers. Cet emploi étant très rare aussi bien dans l'ancienne langue littéraire que dans les parlers, il ne peut pas remonter très loin dans

le passé. De ces faits on peut conclure qu'il n'est pas en rapport direct avec cet autre fait que, dans quelques-unes des langues balto-finnoises, 'beau' est rendu par un autre dérivé du radical *ilo* (est. et liv. *ilus*, vote *i.łoza*). L'article se termine par la constatation que *iloisa*, équivalent phonétique exact de *ilus* et *i.łoza*, se rencontre parfois, lui aussi, dans les parlers finnois au sens 'beau'.

OSMO IKOLA